

НОБЕЛОВИТЕ НАГРАДИ В НОВИЯ ВЕК. ИДЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ИЗБОРИ

Амелия Личева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

THE NOBEL PRIZES IN THE NEW CENTURY. IDEOLOGY-BASED CHOICES

Ameliya Licheva
Sofia University St. Kliment Ohridski

What does the profile of the Nobel Prize for literature in the new century look like and what principles is its allocation based on? In order to answer this question, the text dwells on the amount of politics involved in the decision, as well as on the place of geography and the wish to overcome Europocentrism and Americanocentrism, on the reasons why there are so many women among the laureates in the new decade, and where that leaves pure literary values.

Key words: Nobel Prizes, politics, gender equality, world literature

При повечето големи и авторитетни европейски и американски награди наблюдаваме добре проведено състезание. Предварително ясни са всички номинирани, знаят се книгите, за които са дадени номинациите, разчита се на техния прочит и на оценките, които ще получат конкретните произведения. Затова и съвсем закономерно накрая винаги има излъчен победител; ясни са също и подгласниците, и загубилите. Не е точно такъв случаят с Нобеловите награди. Разбира се, всяка година и при тях се появява някаква шорт листа, от която комитетът избира, но е трудно да се опишат критериите, по които е станала селекцията. Оформят се дежурни участници, за които се знае, че никога няма да получат Нобела, както и неизбежните странни присъствия на автори, които не се ползват с любовта нито на публиката, нито на критиката. Всичко е въпрос на калкулации, на отчитане на съотношения. Да вземем списъка от тази година. В него влизаха имената на Филип Рот (неизменен в шорт листата през последните годи-

ни и с юбилей през 2013-а); Джойс Каръл Оутс и Алис Мънро – жените по презумпция имат по-голям шанс, защото са минимален процент сред досегашните лауреати, а идеята за равното представителство, дори и да не стряска, все пак се мисли от членовете на комитета; Амос Оз, защото идва от Израел; сириецът Адонис, алжирецът Асия Дебар и кениецът Нгуги уа Тионго, както и японецът Мураками. И Нобелът отиде при Алис Мънро и Канада може би защото канадската литература досега не беше отличавана.

Защо обаче на финала на Нобелите говорим не за победител, а за лауреат, както правилно е забелязала Сюзън Уоткинс в книгата си „Дорис Лесинг (Съвременни световни писатели)“. Причината вероятно е, че въпреки заслужените приноси на някои от удостоените с Нобеловата награда писатели често остава усещането, че тя е много повече идеологическа, отколкото литературна. Или, за да си послужим с казаното от Харолд Блум в изказване, отнесено към награждаването на Дорис Лесинг, Нобеловата награда се дава не за литературни, а за политически заслуги.

Ако огледаме списъка на нобелистите дори само от новото десетилетие до днес, ще видим, че параметрите, които съблюдава Нобеловият комитет, могат да бъдат обобщени така: следва се критерият „световност“, при това най-вече в географски план, като се гледа авторите да са от всички краища на земята – имаме двама китайци, европейци от Източна и от Западна Европа, британец от индийски произход (Найпол), турчин (Орхан Памук), латиноамериканец (Льоса), южноафриканец (Кутси), а вече и канадка (Мънро). Този критерий е подпомогнат от разбирането за политическата коректност, както и от идеята, че трябва да се тушират различията в плана големи–малки литератури. С Нобел се удостояват представители на маргиналните литератури – Имре Кертес е чудесен пример в това отношение, на фона на отличаването на френски или британски автори. Нещо повече, идеята за равнопоставеност на половете изглежда много силно изразена именно през новия век, защото от 13-те жени нобелистки четири са от новия век – Йелинек (2004), Дорис Лесинг (2007), Херта Мюлер (2009) и Алис Мънро (2013). Факт, който – ако продължи да се случва със същата честота – е на път да девалвира женските присъствия сред лауреатите на Нобел, защото навява прилики с познатата ни от социализма стахановска плановост.

Наблягането върху световността при Нобелите, разбира се, не е плод само на териториални пресмятания. Защото едва ли има по-голямо доказателство за актуалността на понятието „световна литера-

тура“ днес от Нобеловите разположения на силите и целенасоченото преодоляване на европо- и американоцентризма. Често в мотивите на Нобеловия комитет за присъждането на наградата четем, че тя се дава за „универсалност на творчеството“, и част от Нобеловите лауреати са наистина писатели, които напомнят, че колкото и да се променя статутът на литературата, тя все още има представители, които отстояват високи ценности и се опитват да възпитават читатели. В едно време, в което надделява разбирането, че литературата не се изучава „за себе си“, а неизбежно се свързва с теоретични и политически рефлексии, със социални употреби, световната литература се мисли като зависима от преводите и компетентността в областта на маргиналните литератури. Днес един нашумял автор се превежда много бързо на много езици и така се преодолява тенденцията, която затрудняваше рецепцията. Съвременните медии, включително интернет, също са важен двигател за конституирането на световната литература. А Нобеловите списъци оформят съдържанието на една нова световна антология, която има претенцията да се хареса и на по-консервативните критици, и на тези, които са изкушени от културните и постколониалните изследвания.

Освен с принципите на световността и балансирането между малки и големи литератури, малки и големи езици, идеологията, която стои зад Нобеловите награди, може да се сведе и до плащането на дан на политическите пристрастия – леви и десни, удобни или неудобни на властта. По принцип Нобеловият комитет има репутацията, че поддържа по-дисидентски ориентирани писатели, че не стимулира близост с властта, реакционерски позиции и пр., и пр. С мотив, че поддържа диктаторски режим и връзки с хунтата, Борхес, да кажем, е отхвърлен като евентуален Нобелов лауреат. Но строгото спазване на тази директива е много спорно, ако съдим по изборите на лауреатите. Например предпоследният Нобелов лауреат, китайският писател Мо Йен, е достатъчно официозен и свързан с режима в Китай.

Преди няколко години, когато китайският дисидент Лю Сяобо спечели Нобеловата награда за мир, китайското правителство реагира гневно, обяви наградата като западна пропаганда и желание да се дестабилизира управлението на комунистическата партия. Тъкмо обратното става с наградата на Мо Йен. Тя е повод за нещо като национален празник, прекъсват се новините, тиражира се в интернет. Разбира се, за официозността на Йен не съдим само по различните реакции на властта. Йен е заместник-председател на Асоциацията на държавните писатели; критикуван е от дисидентите, особено по повод на посеще-

нието си на Франкфуртския панаир в момент, когато Пекин е отказал достъпа там на писатели дисиденти; присъединява се също така към група автори, които тълкуват реч на Мао Дзъдун, говореща за контрола, който трябва да се упражнява върху писателите, както и за необходимостта от смъртна присъда за тези, които не искат да поставят в услуга на комунистическата партия таланта си. Изобщо Йен е сред писателите, които не заемат позиция срещу правителството, независимо че изследователят Мишел Хукс от Лондонския университет го определя като писател от поколението автори след Културната революция, които представят китайското общество по нов начин, извън партийната линия. Самият Йен в Нобеловата си реч споделя: „Когато пишеш „Чеснови химни“ – роман, пряко засягащ социалната действителност, най-големият проблем, който стоеше пред мен, всъщност не беше дали да посмея открито да критикувам тъмните явления в обществото, или не, а дали един такъв невъздържан плам, дали такъв гняв няма да доведе до натиск върху литературата от страна на правителството, дали това няма да превърне романа в документален репортаж на социални събития. Писателят е част от обществото и е напълно естествено да има собствена позиция и мнение, но когато пише, той трябва да отстоява позицията на хората – като един от тях да пише от името на всички. Само така литературата може да изхожда от събитията, но да ги надскача, да се интересува от политика, но да стои над нея“ (Йен 2013б: 16).

Излишно е да казваме, че Нобеловият комитет заобикаля всички изброени факти и просто отбелязва, че присъжда наградата на писател, който, „смесвайки фантазия с реализъм, исторически с настоящи лични и обществени перспективи [...], създава свят, който в сложността си напомня за творбите на Уилям Фокнър и Габриел Гарсия Маркес, като същевременно използва за опорна точка древната китайска литература и устната традиция“ (Йен 2013а/б).

С изявени леви радикални възгледи сред лауреатите от новото десетилетие са Харолд Пинтър, Елфриде Йелинек и Дорис Лесинг. И ако за Пинтър критиците поне отбелязват значимостта на текстовете му, не може да се каже същото за двете дами. Много от изследователите на проблематиката на Нобеловите награди подчертават, че големите австрийски писатели са останали без Нобел, но че той е отишъл при скандалната Йелинек, обвинявана в празнословие и порнография. Критиката не щади и Дорис Лесинг. Отбелязва се, че нейната репутация, особено във Великобритания, е силно разклатена; че най-добрите ѝ работи са ранните, и се подчертава, че с цялостното си творчество

тя изглежда все по-отдалечена от космополитизма на съвременната проза, нещо като останка от колониалното и комунистическото минало, и даже – от миналото на феминизма. За Харолд Блум, като изключим някои малки достойнства на ранните ѝ творби, творчеството на Лесинг от последните 50 години е „почти нечетивно“. Затова и според него Нобелът при нея е „кимване“ към съжденията на ранната Лесинг по отношение на радикалните каузи като комунизма, феминизма и борбата срещу колониализма и расовата сегрегация, а не е награда, както беше отбелязано, за чисто литературни достойнства (Уоткинс 2011: 196).

Разбира се, за баланс не липсват и друг тип писатели – Орхан Памук с неговата умерена критичност; Херта Мюлер с преживяванията ѝ през тоталитаризма, Кертес с опита, който има и при двата режима, на които ХХ век поставя знак за равенство – нацизма и комунизма. Въпросът обаче е, че в повечето случаи и при тези писатели мотивите са по-скоро политически, и това най-ясно личи при Херта Мюлер, за която много критици питат коя всъщност е тя и я определят като непозната, слабо прежеждана и не особено интересна. И за пореден път констатираме, че причините за избора на поредния Нобелов лауреат са идеологически и политически.

Сравняват Нобеловия комитет с Ватикана и тайнствеността, която белязва избора на нов папа. Може би заради тази тайнственост, заради неясните формулировки, заради факта, че много от най-големите писатели на ХХ в. не са удостоени с тази награда, остава трайният привкус, че тя е за литература, но тъкмо литературната мотивация е най-слаба при нея. Макар че коя ли литературна награда може да се откъсне от културния, социалния, политическия и историческия контекст, от който винаги е част?

ЛИТЕРАТУРА

Йен 2013а: Йен, М. *Промяната*. София: Колибри, 2013.

Йен 2013б: Йен, М. Разказвачът на приказки. Нобелова лекция. // *Литературен вестник*, 2013, бр. 3, с. 4 – 5, 16.

Уоткинс 2011: Watkins, S. *Doris Lessing (Contemporary World Writers)*. Manchester University Press, 2011.